

Ks. Ryszard SELEJDAK
(Watykan, Kongregacja ds. Duchowieństwa)

Formacja intelektualna i duszpasterska diakonów stałych w Kościele Powszechnym

Kościół za jedno z najważniejszych swoich zadań uważa zagwarantowanie przyszłym diakonom stałym właściwej formacji, odpowiadającej duchowi czasów¹. Jego charakterystykę ukazują dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, takie jak *Gaudium et spes*², *Sollicitudo rei socialis*³, *Redemptoris missio*⁴ czy *Pastores dabo vobis*⁵, wskazując na następujące zjawiska:

- wielkie przemiany naukowe, techniczne i gospodarcze; widoczny wzrost poziomu oświaty oraz różnych form życia społecznego;
- szerzenie się pewnych form religijności bez Boga oraz rozwój i rozprzestrzenianie się sekt;

---

¹ KODEKS PRAWA KANONICZNEGO (KPK), Poznań 1984, kan. 1027; KONGREGACJA EDUKACJI KATOLICKIEJ, *Wytyczne dotyczące formacji diakonów stałych* (WDFDS), 22.02.1998, Watykan 1998, n. 40-88; P. SCHIAVONE, *Quale formazione per il diaconato permanente?*, w: *Il diaconato permanente*, Napoli 1983, s. 99-145; E. PETROLINO, *I diaconi annunziatori della Parola, ministri dell'altare e della carità*, Cinisello Balsamo 1998, s. 107-132; tenże, *Diaconi permanenti nella Chiesa del Terzo Millennio*, w: *Radici... il Mistero del Ministero. Corsi di formazione permanente per Presbiteri e Diaconi*, red. M. Russotto, t. I, Palermo 2001, s. 242-243; S. ZARDONI, *I diaconi nella Chiesa. Ricerca storica e teologica sul diaconato*, Bologna 1991², s. 172-177; J. S. MARTINS, *Norme fondamentali per la formazione dei diaconi*, „Il diaconato in Italia” 110 (1998), s. 47; R. SELEJDAK, *Tożsamość, duchowość, formacja i posługa diakonów stałych*, Częstochowa 2003, s. 49-97; M. MARCZEWSKI, *Formacja diakonów stałych*, „Roczniki Teologiczne” (RT), 47 (2000) 6, s. 163-190; C. M. MARTINI, *La diaconia come ministero della speranza*, w: *La Chiesa diaconia ministeriale di salvezza*, red. G. Bellia, Reggio Emilia, 2004, s. 25-33; M. PRESCIUTTI – A. FARNETI, *La formazione*, „Orientamenti Pastoralni” 7 (2005), s. 173; R. CABIÉ, *Le diaconat: un renouveau? Du diacre d'autrefois au diacre d'aujourd'hui*, „Bulletin de littérature ecclésiastique” (BLE), 107 (2006) 1, s. 112; J. DURÁN Y DURÁN, *Das Amt des Diakons im Dokument von Aparecida 2007*, „Diaconia XP” 43 (2008) 1-2, s. 88-90; A. MONTAN, *Il profilo del diaconato permanente nel vigente Codice di Diritto Canonico*, „Seminarium” 48 (2008) 4, s. 765-766; I. SCHINELLA, *La dimensione intellettuale nella formazione diaconale*, „Seminarium” 48 (2008) 4, s. 854.

² CONCILIUM VATICANUM II, *Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis* „*Gaudium et spes*”, (KDK), 46-90, AAS 58 (1966), s. 1066-1112, *Konstytucja Duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* „*Gaudium et spes*”, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, tekst pol., Poznań 2002, s. 562-604.

³ IOANNES PAULUS II, *Litterae Encyclicae* „*Sollicitudo rei socialis*” III, 11-26, AAS 80 (1988), s. 525-547, JAN PAWEŁ II, *Encyklika* „*Sollicitudo rei socialis*”, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, tekst pol., Kraków 2005, s. 447-467.

⁴ IOANNES PAULUS II, *Litterae Encyclicae* „*Redemptoris missio*”, IV, 32-40, AAS 83 (1991), s. 277-288, JAN PAWEŁ II, *Encyklika* „*Redemptoris missio*” o stałej aktualności postania misyjnego, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, s. 546-558.

⁵ IOANNES PAULUS II, *Adhortatio apostolica postsynodalis* „*Pastores dabo vobis*” (PDV), I, 6-9, AAS 84 (1992), s. 665-671, JAN PAWEŁ II *Adhortacja apostolska* „*Pastores dabo vobis*”, w: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, tekst pol., Kraków 1996, s. 415-421.

- rozprzestrzenianie się racjonalizmu, który osłabia wrażliwość na Objawienie i Boską transcendencję, przesadne podkreślanie podmiotowości osoby, szerzenie się ateizmu politycznego i egzystencjalnego, rozpad rodziny i wypaczenie rozumienia ludzkiej płciowości;
- niepokojące zjawiska w środowiskach kościelnych: ignorancja religijna, znikoma skuteczność katechezy, źle pojmowany pluralizm teologiczny, kulturowy i duszpasterski, nieufność wobec hierarchii, subiektywizacja wiary, zjawisko warunkowej przynależności do Kościoła;
- przygotowanie się ludzkości – idąc za sugestiami konstytucji *Gaudium et spes* – do nowej uniwersalnej kultury socjalnej⁶, w której wszyscy ludzie i narody współpracowałyby przy wytwarzaniu wspólnego dobra, budowaniu braterstwa, cywilizacji i kultury w oparciu o wartości wieczne⁷.

Szybkie tempo zmian warunków, w których odbywa się posługa diakonańska, przemiany społeczno-kulturowe, rozwój nauk kościelnych i świeckich, rozwój życia chrześcijańskiego i diakańskiego na różnych etapach egzystencji wymagają od diakona solidnej integralnej formacji.

1. Konieczność solidnej integralnej formacji przyszłych diakonów stałych

Ojciec Święty Jan Paweł II podkreśla, iż przynależność diakonatu do Sakramentu Świeceni oraz wielorakie zadania, jakie są powierzane diakonom, wymagają zagwarantowania kandydatom do diakonatu solidnej integralnej formacji⁸. Zdaniem Papieża, jest ona istotnym warunkiem, od którego zależy owocność przywróconego diakonatu stałego⁹. Stąd ma ona fundamentalne znaczenie dla Kościoła¹⁰.

Formację kandydatów do diakonatu stałego ukazują dokumenty posoborowego Urzędu Nauczycielskiego Kościoła dotyczące diakonatu stałego oraz opracowane przez Konferencje Biskupów narodowe *Rationes institutionis diaconorum permanentium*¹¹.

⁶ KDK 54, AAS 58 (1966), s. 1075-1076, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, s. 570-571.

⁷ K. BORYNA, *Ciągłość formacji kapłańskiej. Studium według Dokumentów Nauczycielskiego Urzędu Kościoła od Soboru Watykańskiego II do VIII Zwyczajnego Synodu Biskupów*, Lublin 1992, s. 128-129; J. WĄTROBA, *Permanenta formacja duchowa kapłanów*, Częstochowa 1999, s. 71-72.

⁸ JAN PAWEŁ II, *Discorso ai diaconi italiani*, 16.03.1985, n. 3, „Insegnamenti” 8 (1985) 1, s. 650.

⁹ IOANNES PAULUS II, *Adhortatio apostolica postsynodalis „Ecclesia in America”*, 42, AAS 91 (1999), s. 778.

¹⁰ IOANNES PAULUS II, *Adhortatio apostolica postsynodalis „Ecclesia in Oceania”*, IV, 50, AAS 94 (2002), s. 424.

¹¹ PAULUS VI, *Motu proprio „Sacrum diaconatus ordinem”*, II, 6-10; III, 14-15; VI, 25-29, AAS 59 (1967), s. 699-700; 700-701; 702-703; tenże, *Motu proprio „Ad pascendum”*, VII, AAS 64 (1972),

Tematykę tę w sposób najbardziej pełny podejmuje dokument Kongregacji Edukacji Katolickiej, zatytułowany *Wytyczne dotyczące formacji diakonów stałych*. Podkreśla on bardzo wyraźnie, że kompetencją Konferencji Biskupów jest wydawanie, w zależności od miejscowych warunków, „odpowiednich przepisów, tak by kandydaci do diakonatu stałego zarówno młodzi jak i starsi wiekiem mężczyźni, celibatariusze lub żonaci, «byli formowani do prowadzenia życia ewangelicznego oraz przygotowani do właściwego wykonywania obowiązków związanych z tym święceniem»¹². Kongregacja przez swój dokument pragnie służyć pomocą Konferencjom Biskupów w „przygotowaniu programów formacyjnych, które pomimo iż dostosowane do różnych warunków lokalnych, powinny odpowiadać zasadniczym wskazaniom ogólnego programu Kościoła”¹³. Stąd dokument ten, jak wynika z jego natury, „podaje jedynie niektóre podstawowe wskazania o charakterze ogólnym, stanowiące normę, do której powinny nawiązywać Konferencje Biskupów przy opracowywaniu lub ewentualnym udoskonalaniu własnych *Rationes* narodowych”¹⁴. Tak więc, uwzględniając ducha twórczości i oryginalności Kościołów partykularnych, zostały wskazane zasady i kryteria stanowiące bazę, na której formacja diakonów stałych może być programowana z poczuciem pewności i w harmonii z innymi Kościołami lokalnymi¹⁵.

W tym kontekście należy zauważyć, iż analogicznie do tego, co określił Sobór Watykański II w odniesieniu do *Rationes institutionis sacerdotalis*¹⁶, także dokument Kongregacji Edukacji Katolickiej wzywa Konferencje Biskupów, które zdecydowały się przywrócić diakonat stały, aby przedstawiły własne *Rationes institutionis diaconorum permanentium* do rozpatrzenia i zatwierdzenia przez Stolicę Apostolską. Początkowo, jak zaznacza dokument Kongregacji, zostaną one zatwierdzone *ad experimentum*, a później na określoną liczbę lat, tak aby zagwarantować ich okresowe rewizje¹⁷. Kompetencję do zatwierdzania narodowych *Rationes institutionis diaconorum permanentium* posiada Kongregacja Edukacji Katolickiej. Przed zatwierdzeniem kontaktuje się ona z Kongregacją ds. Duchowieństwa celem uzyskania pozytywnej oceny tej części *Ratio*, która dotyczy formacji stałej diakonów.

Kongregacja Edukacji Katolickiej w dokumencie *Wytyczne dotyczące formacji diakonów stałych* ukazuje formację kandydatów do diakonatu stałego oraz formację diakonów stałych jako proces wieloetapowy i wieloaspektowy. Podkreśla

s. 540; KONGREGACJA EDUKACJI KATOLICKIEJ, *Lettera circolare ai Rev.mi Rappresentanti Pontifici "Come è a conoscenza" sulla formazione dei candidati al diaconato permanente*, Prot. N. 137/69, w: *Enchiridion Vaticanum. Documenti ufficiali della Santa Sede (EV)*, 3 (1968-1970), s. 834-837.

¹² WDFDS, n. 13.

¹³ Tamże, n. 14.

¹⁴ Tamże; por. J. S. MARTINS, *Norme fondamentali per la formazione*, s. 47.

¹⁵ WDFDS, n. 14.

¹⁶ CONCILIIUM VATICANUM II, *Decretum de institutione sacerdotali „Optatam totius”*, 1, AAS 58 (1966), s. 713-714, *Dekret o formacji kapłańskiej „Optatam totius”*, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, s. 288-289.

¹⁷ WDFDS, n. 15; por. także, J. S. MARTINS, *Norme fondamentali per la formazione*, s. 48.

też z całą mocą, że: „Formacja diakonów, podobnie zresztą jak i kandydatów do innych urzędów kościelnych oraz wszystkich ochrzczonych, jest zadaniem, które angażuje cały Kościół”¹⁸. Ta odpowiedzialność Kościoła za odpowiednie przygotowanie przyszłych diakonów przejawia się w otaczaniu ich miłością, modlitwą i opieką, solidarnością z nimi i troską, aby „mogli osiągnąć pełnię swojego powołania”, korzystając z daru Słowa Bożego i sakramentów¹⁹.

Formacja diakonów stałych musi być oparta na solidnym fundamencie teologicznym, posiadać wyraźne ukierunkowanie duszpasterskie i być dostosowana do potrzeb i programów duszpasterskich Kościoła lokalnego. *Kodeks Prawa Kanonicznego* zaleca, aby kandydaci do diakonatu stałego byli, „zgodnie z przepisami Konferencji Episkopatu, kształtowani do pielęgnowania życia duchowego oraz nauczeni właściwego wykonywania funkcji związanych z tym święceniem”²⁰. Program formacyjny powinien obejmować i harmonijnie zespolać cztery podstawowe wymiary: ludzki, duchowy, doktrynalny i duszpasterski²¹. W czasach nam współczesnych szczególnie duże znaczenie winno się dać zwłaszcza formacji intelektualnej i duszpasterskiej przyszłych diakonów stałych.

2. Formacja intelektualna

Według *Wytycznych dotyczących formacji diakonów stałych*, „Formacja intelektualna jest koniecznym wymiarem formacji diakańskiej, ponieważ ofiaruje diakonowi pożywny pokarm dla jego życia duchowego i drogocenne narzędzie dla jego posługi”²².

¹⁸ WDFDS, n. 18.

¹⁹ Tamże.

²⁰ KPK, kan. 236.

²¹ WDFDS, n. 66-88; KONFERENCJA EPISKOPATU IRLANDII, *The Permanent Diaconate: National Directory and Norms for Ireland*, 18.07.2005, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 523/2003, n. 46; KONFERENCJA EPISKOPATU CZECH, *Wytyczne dotyczące formacji, życia i służby stałych diakonów w Republice Czeskiej*, 24.07.2009, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 334/2007, n. 45; KONFERENCJA EPISKOPATU STANÓW ZJEDNOCZONYCH, *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, 12.10.2009, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 78/2000, n. 104; KONFERENCJA EPISKOPATU AUSTRII, *Rahmenordnung für den Ständigen Diakonat in Österreich*, 20.02.2010, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 1097/2006, n. 5.3.

²² WDFDS, n. 79; por. także, KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Wytyczne dotyczące formacji, życia i posługi diakonów stałych w Polsce*, 22.01.2004, Częstochowa 2004, n. 59; KONFERENCJA EPISKOPATU FRANCJI, *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, 10.02.2000, w: *Documents d'Église. Les éditions du Cerf*, Paris 2000, n. 29; KONFERENCJA EPISKOPATU HISZPANII, *Normas Básicas para la formación de los Diáconos permanentes en las diócesis españolas*, 15.01.2000, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 93/2000, n. 45; KONFERENCJA EPISKOPATU KOSTARYKI, *Normas básicas para la formación de los diáconos permanentes en las Diócesis de la Provincia Eclesiástica de Costa Rica*, 20.04.2004, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 1366/2002, n. 44; KONFERENCJA EPISKOPATU LITWY,

Trzeba jednak już na wstępie zauważyć, że to autorytatywne stwierdzenie nie jest nowe. O potrzebie zagwarantowania odpowiedniej formacji intelektualnej przyszłych diakonów mówił papież Paweł VI: „Należałoby sobie życzyć, ażeby także i ci diakoni nie mniejszą posiadali wiedzę [...] lub przynajmniej posiadali taką wiedzę, która zdaniem Konferencji Episkopatu będzie im konieczna do wypełniania właściwych im obowiązków”²³. Podkreślał dalej, iż formacja taka jest dla diakonów stałych niezbędna, aby mogli oni „wypełniać roztropnie i zbawienne różne posługi diakańskie”²⁴. Następnie, ten sam papież w Liście apostolskim *Ad pascendum* stwierdził: „Gdy chodzi o zakres studiów teologicznych, które winny poprzedzić święcenia diakonów stałych, to Konferencje Biskupów mają wydać – biorąc pod uwagę miejscowe warunki – obowiązujące normy, przedstawiając je do zatwierdzenia Kongregacji Nauczania Katolickiego”²⁵.

Z kolei Kongregacja ta w Liście okólnym *Come è a conoscenza* wyjaśniła, że: „Należy zdecydowanie wykluczyć przygotowanie pospieszne i powierzchowne, ponieważ zadania diakonów, zgodnie z tym, co zostało ustalone w Konstytucji *Lumen gentium* (n. 29) i w Motu proprio (n. 22), są tak ważne, iż wymagają formacji solidnej i skutecznej [...] formacji doktrynalnej, która przewyższałaby tę katechisty i w jakimś stopniu analogiczną do kapłańskiej”²⁶.

Wreszcie, Ojciec Święty Jan Paweł II, przemawiając do diakonów stałych we Włoszech, przypomniał, iż ich partycypacja w Sakramencie Święceń oraz wynikające z tego Sakramentu posługi, wymagają od kandydatów do diakonatu stałego solidnego przygotowania w zakresie nauk świętych. W sposób szczególnie papież zalecał kandydatom do diakonatu systematyczne i długotrwałe studium

---

Nuolatinų diakonų lietuvoje ugdymo, gyvenimo ir tarnystės gairės, 9.06.2006, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 102/2006, n. 79; *Wytyczne dotyczące formacji, życia i służby stałych diakonów w Republice Czeskiej*, dok. cyt., n. 55; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, n. 117.

²³ PAULUS VI, *Motu proprio* „*Sacrum diaconatus ordinem*”, III, 14, AAS 59 (1967), s. 700-701: „Optandum est, ut tales etiam diaconi haud mediocri sint ornati doctrina [...] vel illa saltem polleant scientia, quae episcopalis Conferentiae iudicio iisdem necessaria erit ad propria et sua munera implenda”.

²⁴ Tamże, II, 9, AAS 59 (1967), s. 700: „[...] pro diversis muneribus, quae diaconi potissimum exsequentur”.

²⁵ PAULUS VI, *Motu proprio* „*Ad pascendum*”, VII b, AAS 64 (1972), s. 540: „Quod spectat ad theologorum studiorum cursum, ordinationi Diaconorum permanentium praeponendum, Episcoporum Conferentiae, attentis locorum adiunctis, congruas normas tradant easque Sacrae Congregationi pro Institutione Catholica approbationi subiciant”.

²⁶ KONGREGACJA EDUKACJI KATOLICKIEJ, *Lettera circolare ai Rev.mi Rappresentanti Pontifici „Come è a conoscenza” sulla formazione dei candidati al diaconato permanente*, Prot. N. 137/69, EV 3 (1968-1970), s. 835: tłum. własne; por. KONFERENCJA EPISKOPATU WŁOCH, *I diaconi permanenti nella Chiesa in Italia. Orientamenti e norme*, 4.05.1993, w: E. Petrolino, *Enchiridion sul diaconato. Le fonti e i documenti ufficiali della Chiesa*, Città del Vaticano 2009, n. 29; O. F. PECCI, *Il nuovo documento della CEI, „Il diaconato in Italia”* 91-92 (1993), s. 9; A. MONTAN, *La formazione e il ministero del diacono permanente nei documenti del Magistero dal Concilio Vaticano II ad oggi, „Il diaconato in Italia”* 110 (1998), s. 24-25; Ó. A. ÁLVAREZ ZEA, *Formación de los candidatos al diaconado permanente*, Roma 2005, s. 122.

Słowa Bożego, dyscyplin teologicznych, nauczania Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, duchowości chrześcijańskiej, według dyrektyw, wskazań i programów kompetentnej władzy kościelnej²⁷.

Solidna i skuteczna formacja doktrynalna jest więc już od dłuższego czasu uważana za niezbędne narzędzie dla tego, który jest powołany do spełniania posług diakonów. Jest ona szczególnie nagląca dziś, ze względu na wyzwania „nowej ewangelizacji”, do których podjęcia Pan powołuje Kościół w trzecim tysiącleciu. Te wyzwania wymagają od wszystkich wierzących, zwłaszcza od przyszłych kapłanów i diakonów, bardziej pogłębionej znajomości tajemnic Bożych, aby później w sposób przekonujący móc je głosić współczesnemu człowiekowi²⁸.

Konieczność solidnej formacji doktrynalnej diakonów wynika również z obecnej sytuacji, ukształtowanej w dużej mierze przez obojętność religijną, powszechną niewiarę w realną zdolność rozumu do poznania obiektywnej i uniwersalnej prawdy, zanikanie zmysłu etycznego i dewaluację wartości. Formacja doktrynalna powinna więc prezentować wysoki poziom, aby móc uczynić diakonów zdolnymi do głoszenia niezmienniej Ewangelii Chrystusa i do ukazywania jej jako wiarygodnej wobec słusznych wymagań ludzkiego rozumu.

Wreszcie wobec pluralizmu kulturowego, wyrażającego się w rozmaitych formach nie tylko w społeczeństwie świeckim, lecz również w samej wspólnocie Kościoła, diakoni winni odznaczać się szczególną zdolnością krytycznego rozważania rzeczy. Mogą oni ją nabyć jedynie przez formację intelektualną pogłębioną i kompletną²⁹.

²⁷ JAN PAWEŁ II, *Discorso ai diaconi permanenti in Italia*, n. 3, „Insegnamenti” 8 (1985) 1, s. 650.

²⁸ TENZE, *Discorso al clero, ai religiosi, alle religiose e ai membri degli istituti secolari della regione*, Bologna, Cattedrale di San Pietro, 18.04.1982, n. 5, „Insegnamenti” 5 (1982) 1, s. 1250; por. także, KONFERENCJA EPISKOPATU BRAZYLII, *Diretrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério do Diácono Permanente da Igreja no Brasil*, 18.08.2003, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 1227/2002, n. 148; *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, dok. cyt., n. 29; S. ZARDONI, *I diaconi nella Chiesa. Ricerca storica e teologica sul diaconato*, dz. cyt., s. 175; P. SCHIAVONE, *Quale formazione per il diaconato permanente?*, art. cyt., s. 139-143; E. CHIZZONITI, *Il diaconato permanente*, Roma 2006, s. 49; Ó. A. ÁLVAREZ ZEA, *Formación de los candidatos al diaconado permanente*, dz. cyt., s. 121; J. E. GONZÁLEZ MAGAÑA, *Los protagonistas de la formación y el discernimiento de los diaconos permanentes*, „Seminarium” 48 (2008) 4, s. 911.

²⁹ PDV, V,51, AAS 84 (1992), s. 748-750; *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, s. 489-490; por. także, WDFDS, n. 79; *Diretrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério do Diácono Permanente da Igreja no Brasil*, dok. cyt., n. 148; *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, dok. cyt., n. 29 i 32; KONFERENCJA EPISKOPATU ANGLII I WALII, *Directory for the Formation of Permanent Deacons in England and Wales*, 18.07.2005, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 524/2005, n. 3.40; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, dok. cyt., n. 118 i 218; N. CECI, *Il ministero del diacono nel mondo del lavoro*, dz. cyt., s. 66; R. SELEJDAK, *Tożsamość, duchowość, formacja i postęga diakonów stałych*, dz. cyt., s. 80-81; H. DENIS – R. SCHALLER, *Il diaconato nel mondo d'oggi*, Milano 1968, s. 110-112; E. LODI, *Le esigenze della diaconia secondo la lex orandi*, „Il diaconato in Italia” 88 (1992), s. 24; J. S. MARTINS, *Norme fondamentali per la formazione dei*

Kandydaci do diakonatu, aby podjąć taką właśnie formację intelektualną, winni posiadać dyplom ukończenia szkoły średniej, konieczny do rozpoczęcia studiów na poziomie uniwersyteckim³⁰.

2. 1. Kryteria przy opracowywaniu programu formacji intelektualnej

Wytyczne dotyczące formacji diakonów stałych podają niektóre konkretne kryteria, które Konferencje Biskupów winny wziąć pod uwagę, opracowując program formacji intelektualnej przyszłych diakonów. Według tego dokumentu Kongregacji Edukacji Katolickiej chodzi o to, aby diakon:

- „a) był zdolny do zdania sobie sprawy ze swej wiary i pogłębiał swoją świadomość kościelną;
- b) był przygotowany do wypełniania specjalnych zadań związanych z jego posługą;
- c) posiadał zdolność oceny sytuacji i odpowiedniej inkulturacji Ewangelii;
- d) poznał techniki przekazywania wiadomości i animacji spotkań, jak również posiadał umiejętność publicznego przemawiania, przewodniczenia oraz udzielania rad”³¹.

2. 2. Dyscypliny naukowe i sposób ich wykładania

Kierując się kryteriami *Wytycznych dotyczących formacji diakonów stałych*, program formacji intelektualnej winien obejmować nauczanie następujących dyscyplin naukowych:

- „a) Wprowadzenie do Pisma Świętego i do jego właściwej interpretacji; Teologię Starego i Nowego Testamentu; związek między Pismem Świętym i Tradycją; stosowanie Pisma Świętego w głoszeniu Słowa Bożego, w katechezie i ogólnie w działalności duszpasterskiej;
- b) Wprowadzenie do studium Ojców Kościoła i historii Kościoła;
- c) Teologię Fundamentalną, ze wskazaniem źródeł, tematów i metod teologii; przedstawienie zagadnień dotyczących Objawienia i relacji między wiarą a rozumem, w celu uzdolnienia przyszłych diakonów do ukazywania racjonalności wiary;
- d) Teologię Dogmatyczną z jej różnymi traktatami: trynitarnym, o stworzeniu, chrystologicznym, eklezjologicznym i ekumenicznym, mariologicznym,

---

diaconi, dz. cyt., s. 51; H. SIMON, *Les diverses dimensions de la formation des diacres permanents*, „Seminarium“ 37 (1997) 4, s. 802-803.

³⁰ *I diaconi permanenti nella Chiesa in Italia. Orientamenti e norme*, dok. cyt., n. 30; *Normas Básicas para la formación de los Diáconos permanentes en las diócesis españolas*, dok. cyt., n. 49.

³¹ WDFDS, n. 80; por. także, *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, dok. cyt., n. 30; *Directory for the Formation of Permanent Deacons in England and Wales*, dok. cyt., n. 3.41; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, dok. cyt., n. 121 i 196.

- antropologią chrześcijańską i sakramentologią (szczególnie teologią posługi ministerialnej), eschatologią;
- e) Moralność chrześcijańską w jej wymiarach osobowym i społecznym, a w szczególności naukę społeczną Kościoła;
  - f) Teologię duchowości;
  - g) Liturgikę;
  - h) Prawo kanoniczne³².

Dla przykładu – szkockie, angielskie i walijskie *Rationes diaconorum permanentium* zwracają zwłaszcza uwagę na potrzebę solidnego studium Pisma Świętego przez przyszłych diakonów. Dogłębna znajomość Biblii ma bowiem zasadnicze znaczenie dla ich życia duchowego oraz posługi homiletycznej i katechetycznej³³.

Podobnie w przygotowaniu intelektualnym kandydatów portorykańskich do diakonatu kładzie się duży nacisk na solidną formację biblijną oraz na przedmioty o charakterze pastoralnym i kerygmaticznym. Zaleca się także uwzględnić wcześniejsze przygotowanie zawodowe kandydatów³⁴.

Konferencja Episkopatu Brazylii zwraca uwagę na potrzebę szczególnego do wartościowania w programach formacji intelektualnej przedmiotów pastoralnych i przedmiotów omawiających problemy polityczno-ekonomiczne współczesnego świata oraz charakterystyczne dla społeczeństwa Brazylii³⁵.

---

³² WDFDS, n. 81; *I diaconi permanenti nella Chiesa in Italia. Orientamenti e norme*, dok. cyt., n. 31; *Diretrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério do Diácono Permanente da Igreja no Brasil*, dok. cyt., n. 185 i 193; *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, dok. cyt., n. 31; *Directory for the Formation of Permanent Deacons in England and Wales*, dok. cyt., n. 3.42, 3.43 i 3.44; *Nuolatinių diakonų lietuvoje ugdymo, gyvenimo ir tarnystės gairės*, dok. cyt., n. 80; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, dok. cyt., n. 124 i 196; G. BELLIA, *Il diaconato: discernimento, formazione e stati di vita*, „Il diaconato in Italia” – Atti del XXII Convegno Nazionale, 3-6.08.2009, s. 13.

³³ KONFERENCJA EPISKOPATU SZKOCJI, *Norms for the Formation of Permanent Deacons in Scotland*, 10.03.2006, w: Archiwum Kongregacji Edukacji Katolickiej w Watykanie, Prot. N. 296/2002, n. 5.6: „Since the deacon is a minister of the word, the study of and meditation of Sacred Scripture will be at the heart of his formation. A respect and love for the word of God in both the Old and New Testaments must accompany a growing understanding of how to read and interpret the sacred books in accordance with the Tradition of faith and the Church’s Magisterium. This study will provide the indispensable foundation for the deacon’s own life of prayer and for the more practical work of learning how to prepare and deliver the homily. Opportunities for catechesis and leading the people in prayer and devotion also require a solid grounding in the study of the bible”; por. także, *Directory for the Formation of Permanent Deacons in England and Wales*, dok. cyt., n. 3.42.

³⁴ O. J. HERNANDEZ CORREA, *Naturaleza eclesial y configuracion juridica del Diaconado Permanente*, Mexico 2002, s. 73; Ó. A. ÁLVAREZ ZEA, *Formación de los candidatos al diaconado permanente*, dz. cyt., s. 128.

³⁵ *Diretrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério do Diácono Permanente da Igreja no Brasil*, dok. cyt., n. 185.

Angielsko-walijskie i amerykańskie *Rationes* podkreślają konieczność solidnego studium przez kandydatów do diakonatu problematyki związanej z ekumenizmem³⁶.

Kongregacja Edukacji Katolickiej zachęca również, aby stosownie do sytuacji i potrzeb uzupełnić program nauczania studium innych religii oraz kompleksu zagadnień społecznych i filozoficznych³⁷. Dużą uwagę winno się poświęcić także dogłębnemu poznaniu *Katechizmu Kościoła Katolickiego*³⁸.

Ponadto sugeruje się, aby zwrócić uwagę na nauczanie przedmiotów technicznych przygotowujących kandydatów do wykonywania pewnych posług związanych ze święceniami diakonańskimi. Chodzi na przykład o pogłębianie wiadomości z zakresu psychologii, pedagogiki katechetycznej, retoryki, śpiewu kościelnego, sposobu funkcjonowania organizacji katolickich, administracji kościelnej, sposobu prowadzenia rejestrów chrztu, bierzmowania, sakramentu małżeństwa, zmarłych³⁹.

W tym kontekście warto zauważyć, iż tylko nieliczne narodowe *Rationes diaconorum permanentium* zalecają odpowiednie studium filozofii. Chlubnym wyjątkiem jest *Ratio* szkockie, które wyraźnie podkreśla, że właściwe studium teologii jest niemożliwe bez pogłębionego studium przedmiotów filozoficznych⁴⁰.

³⁶ *Directory for the Formation of Permanent Deacons in England and Wales*, dok. cyt., n. 3.46: „No course of studies takes place in a vacuum. The present situation of the Catholic Church in England and Wales needs to be constantly remembered. Great strides have taken place both nationally and internationally in the field of ecumenism, not least in shared, ecumenical understanding of the diaconate itself and the candidate should be given a grounding in ecumenical history and theology so as to understand the fundamental commitment of the Catholic Church to ecumenism, but also the principles of ecumenical cooperation”; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, dok. cyt., n. 151: “The Second Vatican Council taught that the restoration of full visible communion among all Christians is the will of Christ and essential to the life of the Catholic Church. An ecumenical spirit should be integrated into all aspects of formation. Those who are or will be engaged in pastoral ministry must acquire «an authentically ecumenical disposition» in their lives and ministry. The purpose of formation in ecumenism is to educate hearts and minds in the necessary human and religious dispositions that will favor the search for Christian unity. A genuine ecumenism should be thoroughly incorporated into all aspects of diaconal formation, remembering that «genuine ecumenical formation must not remain solely academic; it should also include ecumenical experience»”.

³⁷ WDFDS, n. 81; por. także, *I diaconi permanenti nella Chiesa in Italia. Orientamenti e norme*, dok. cyt., n. 31; *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, dok. cyt., n. 31; *Norms for the Formation of Permanent Deacons in Scotland*, dok. cyt., n. 5.8; *Directory for the Formation of Permanent Deacons in England and Wales*, dok. cyt., n. 3.47; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, dok. cyt., n. 152.

³⁸ *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, dok. cyt., n. 31; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent Deacons in the United States*, dok. cyt., n. 124 i 196; *Rahmenordnung für den Ständigen Diakoniat in Österreich*, dok. cyt., n. 5.3.3.

³⁹ KONGREGACJA EDUKACJI KATOLICKIEJ, *Lettera circolare „Come è a conoscenza”*, EV 3 (1968-1970), s. 836; *I diaconi permanenti nella Chiesa in Italia. Orientamenti e norme*, dok. cyt., n. 31; *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, dok. cyt., n. 33.

⁴⁰ *Norms for the Formation of Permanent Deacons in Scotland*, dok. cyt., n. 5.12: „An adequate study of theology is not possible without a proper grounding in philosophy, especially that

Oprócz zagwarantowania kandydatom do diakonatu odpowiednio dobranych do ich tożsamości i posługi przedmiotów ważny jest również odpowiedni sposób ich wykładania. Profesorzy, zwłaszcza przedmiotów teologicznych, powinni być świadomi ścisłej relacji zachodzącej pomiędzy formacją doktrynalną a formacją ludzką, duchową i duszpasterską. Związek ten stanowi dzisiaj niezbędny element we właściwym przygotowaniu kandydata do diakonatu. Przez tę jedność wiedzy i życia przyszły diakon stara się zdobyć mądrość, która z kolei uzdalnia go i prowadzi do poznania Boga i przyłgnięcia do Niego.

Oznacza to formowanie integralnych osobowości diakonów, którzy w czasie przeznaczonym na formację osiągnęliby syntezę życia i świętości, wzorując się na Jezusie-Słudze, Jego całkowitym oddaniu się Ojcu oraz bezgranicznej służbie człowiekowi. Dla kandydata do diakonatu stanowi to również przebycie pewnej drogi w poszukiwaniu uwielbienia i kontemplacji tajemnicy, która powinna nappełnić jego serce i życie w przyszłej posłudze diakońskiej. W tym właśnie kontekście Ojciec Święty Jan Paweł II stwierdza, iż: „istotą refleksji teologicznej jest przyłgnięcie do Jezusa Chrystusa, Mądrości Bożej”⁴¹.

W wykładaniu przedmiotów teologicznych profesorzy powinni koniecznie ukazywać kandydatom do diakonatu ścisłą więź między teologią a życiem duchowym, która była charakterystyczna dla teologii pierwszych wieków.

Według J. Ratzingera, „Na miano teologii zasługuje tylko taka, która jest jednością świętości i świadectwa w życiu Kościoła [...]. Mówienie o związku zachodzącym między teologią a świętością nie ma charakteru sentymentalnego lub pobożnościowego, lecz znajduje fundament w logice rzeczy i jest poparte świadectwem całej historii. Nie można sobie wyobrazić Atanazego bez nowego doświadczenia Chrystusa ze strony Opata Antoniego; Augustyna bez umiłowania jego drogi zmierzającej do radykalizmu chrześcijańskiego; Bonawentury i teologii franciszkańskiej XIII wieku bez nowej wielkiej aktualizacji Chrystusa w figurze św. Franciszka z Asyżu; Tomasza z Akwinu bez umiłowania Ewangelii i ewangelizacji przez św. Dominika. W ten sposób można byłoby rozpatrywać całą historię teologii”⁴².

Z kolei H. U. Von Balthasar podkreśla, iż bardzo często niewłaściwie dokonywano podziału między „teologią przy stole” a „teologią na kolanach”. Klasycznym przykładem uprawiania „teologii na kolanach” jest św. Bonawentura, który

---

philosophical tradition that has stimulated faith to seek understanding down through the centuries. Candidates for the diaconate will accordingly become familiar with those aspects of philosophy that serve as a foundation for the study of theology, give a sense of the history of philosophy, paying attention to the main schools of thought that are influential in Scotland today and assist them in developing a critical and systematic way of thinking and examining the questions they are required to consider”.

⁴¹ PDV, V, 53, AAS 84 (1992), s. 751-753: „Consequitur ut reflexio theologica nullibi centrum sui reperire possit nisi in Christo Iesu Dei Sapientia”, *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, s. 492.

⁴² J. RATZINGER, *Teologia e Chiesa*, „Communio” 87 (1986), s. 101.

mówił: „Niech nikt nie wierzy, że mu wystarczy lekcja bez namaszczenia, spekulacja bez ducha pobożności, poszukiwanie bez zdumiewania się, obserwacja bez radosnego uniesienia, działalność bez pobożności, wiedza bez miłości, inteligencja bez pokory, studium bez łaski Bożej, badania bez mądrości pochodzącej z Bożej inspiracji”⁴³.

Te niezwykle ważne słowa św. Bonawentury winny stanowić z pewnością przedmiot głębokiej refleksji dla wszystkich kandydatów do diakonatu i dla odpowiedzialnych za ich przygotowanie, a zwłaszcza dla profesorów. Wskazują one bowiem na podstawową zasadę wykładania i studiowania teologii. Fakt, iż refleksja teologiczna znajduje swoje zasadnicze odniesienie do Jezusa Chrystusa, oznacza konieczność uznania jej za fundament formacji duchowej⁴⁴. W tym kontekście jest rzeczą oczywistą, że aby formacja intelektualna była skutecznym narzędziem integralnej formacji przyszłego diakona, profesorowie winni starać się realizować szereg ściśle określonych celów.

Po pierwsze: ukierunkowanie duszpasterskie formacji wymaga, aby profesorowie przez wykład przedmiotów przewidzianych przez program nauczania przygotowali przyszłych diakonów stałych, zdolnych do właściwego podjęcia wyzwań nowej ewangelizacji. W czasach współczesnych, także diakon wezwany jest do głoszenia Ewangelii światu oraz do rozwiązywania różnorodnych i złożonych problemów ludzkich. Formacja intelektualna nie tylko powinna prezentować solidny poziom naukowy i być pielęgnowana z największą starannością, ale również być zintegrowana ze świadectwem głębszego zrozumienia wiary i przez to świętości.

Po drugie: należy mieć zawsze na uwadze fakt, że „Prawdziwa teologia wywodzi się z wiary i chce prowadzić do wiary”⁴⁵. Oznacza to, iż rzeczywistość wiary, która winna być obecna u każdego autentycznego profesora teologii, musi udzielać się także kandydatom do diakonatu w ich studiach. Istotnie, „wiara i dojrzała refleksja – ściśle się ze sobą wiążą i splatają. Właśnie ich wewnętrzna koordynacja i wzajemne przenikanie decydują o prawdziwej naturze teologii, a co za tym idzie – o treściach, o metodach i o duchu, zgodnie z którym należy wypracowywać i studiować świętą naukę”⁴⁶. Pogłębione studium teologiczne jest gwarancją autentycznej wiary. Kandydatów do diakonatu stałego winno się więc zachęcać do solidnego studiowania teologii fundamentalnej i do bycia wrażliwymi na najbardziej aktualne problemy ludzi wynikające z sytuacji społeczno-kulturowej.

⁴³ H. U. von BALTHASAR, *Teologia e santità*, w: Verbum Caro, Brescia 1968, s. 200-229.

⁴⁴ Por. V. GAMBINO, *Dimensioni della formazione presbiterale*, Torino 1993, s. 295; R. SELEJDAK, *Stawać się kapłanem trzeciego tysiąclecia*, Częstochowa 2001, s. 58.

⁴⁵ PDV V, 53, AAS 84 (1992), s. 751: „Vera theologia ex fide venit et ad fidem ducere intendit”, *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, s. 491.

⁴⁶ Tamże, AAS 84 (1992), s. 752: „[...] fides et eiusdem matura commentatio, penitus inter sese connectuntur; in hac intima utriusque coordinatione et mutua penetratione reponenda est vera theologiae natura, in qua decernitur tum de eiusdem deposito, tum de modis ac de spiritu quibus sacra doctrina elaboratur et inspicitur”, *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, s. 491-492; por. *Nuolatinį diakonų lietuvoje ugdymo*, n. 79.

Po trzecie: formacja intelektualna ma za zadanie pomóc przyszłym diakonom w ukształtowaniu własnej wizji prawd objawionych przez Boga w Jezusie Chrystusie. Wizja ta powinna być pełna, scalona i pogłębiona⁴⁷. Dlatego też winno się im umożliwić poznanie organiczne wszystkich najważniejszych prawd wiary chrześcijańskiej. Trzeba im zatem pomóc w dokonaniu syntezy obejmującej wkład różnych dyscyplin teologicznych, których specyfika nabiera autentycznej wartości tylko w ich głębokim wzajemnym powiązaniu⁴⁸.

Po czwarte: w czasie formacji intelektualnej profesorowie powinni starać się pogłębiać wiarę osobistą kandydatów do diakonatu oraz ich więź z Jezusem Chrystusem, który „umiłował Kościół i wydał za niego samego siebie” (Ef 5, 25). Ponadto mają im pomagać w nabywaniu stałych postaw wynikających z wiary. Winni więc między innymi uczyć kandydatów do diakonatu: koordynować wiedzę teologiczną z dawaniem apostołskiego świadectwa; rozumieć i przeżywać wzajemny związek między wiedzą teologiczną, słuchaniem słowa Bożego i uczestnictwem w liturgii; wyrażać we własnym życiu świadomość i świadectwo tajemnicy, aby być jej znakiem i przekazicielem; ukazywać ideał ofiarnej służby zaprezentowanej przez Chrystusa-Sługę.

Po piąte: w formacji intelektualnej przyszłych diakonów powinno się uwzględnić kontekst kulturowy, który stanowi zawsze wielkie wyzwanie dla Kościoła. W sposób szczególnie należy zwrócić uwagę na ekumenizm, aspekty misyjne, problemy etyczne, sekularyzację wiary⁴⁹.

Nie ulega wątpliwości, iż jedynie tak ukierunkowana przez profesorów formacja intelektualna może pomóc przyszłemu diakonowi stałemu w pogłębieniu poznania Bożych tajemnic, w skutecznym podjęciu wyzwań nowej ewangelizacji i w nawiązaniu owocnego dialogu ze współczesnym człowiekiem.

2. 3. Miejsce formacji doktrynalnej i jej wymiar czasowy

Według *Wytycznych dotyczących formacji diakonów stałych*, formacja doktrynalna kandydatów winna dokonywać się tam, gdzie jest to możliwe, w istniejących już instytucjach nauk kościelnych lub w innych instytucjach specjalizujących się w formacji teologicznej. W sytuacji zaś, kiedy brakuje takich instytucji i trzeba będzie dopiero zakładać odpowiednie szkoły do formacji teologicznej diakonów, należy pamiętać, aby liczba godzin wykładowych i seminariów wynosiła nie mniej niż 1000 w ciągu trzech lat. Ponadto zaleca się, aby kursy podstawowe kończyły się egzaminami, a na koniec trzyletniego cyklu formacyjnego był przewidziany egzamin końcowy z całości⁵⁰.

⁴⁷ PDV, V, 54, AAS 84 (1992), s. 753-754, *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, s. 493-494; por. także, *I diaconi permanenti nella Chiesa*, n. 29.

⁴⁸ PDV, V, 54, AAS 84 (1992), s. 753-754, *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, s. 493-494.

⁴⁹ Tamże; por. także, *National Directory for the Formation, Ministry*, n. 124.

⁵⁰ Por. WDFDS, n. 82; por. także, *Wytyczne dotyczące formacji, życia*, n. 59; *I diaconi permanenti nella Chiesa*, n. 32; *Diretrizes para o Diaconado Permanente. Formação, Vida e Ministério*, n. 192; *Normas Básicas para la formación de los Diáconos*, n. 47; *Normas básicas para la*

We Włoszech kandydaci do diakonatu winni studiować przede wszystkim w wyższych instytucjach wiedzy religijnej. Jest to konieczne ze względu na umożliwienie im w przyszłości ewentualnego nauczania religii katolickiej w szkołach państwowych. W przypadku innych szkół przeznaczonych dla formacji intelektualnej przyszłych diakonów zaleca się, aby realizowały one programy nauczania analogiczne do gwarantowanych przez wyższe instytucje wiedzy religijnej. Tak więc oprócz wykładów programy tych szkół powinny uwzględniać wszelkiego typu seminaria i ćwiczenia naukowe. W przypadkach szczególnych, biskupi powinni zagwarantować kandydatom do diakonatu możliwość podjęcia indywidualnego toku studiów, dostosowanego do ich sytuacji rodzinnej, zawodowej i wcześniej zdobytego wykształcenia. Kurs taki winien zaoferować przyszłym diakonom pełne i pogłębione przygotowanie intelektualne i obejmować odpowiednio dłuższy okres⁵¹.

W Hiszpanii trzyletnią formację intelektualną przyszłym diakonom zapewniają zazwyczaj wyższe instytucje wiedzy religijnej⁵². W szczególnych przypadkach, gdyby kandydat nie mógł skorzystać z tej formy formacji, powinien być on powierzony opiece kapłana odznaczającego się świętością życia i solidnym przygotowaniem doktrynalnym, który zatroszczyłby się o niego, pouczył go i mógł również zaświadczyć o jego roztropności i dojrzałości. Ponadto zaleca się, aby taki kandydat skorzystał z kursów teologii na odległość⁵³.

Francuskie *Ratio institutionis diaconorum permanentium* zaleca formację intelektualną kandydatów do diakonatu w diecezjalnych lub międzydiecezjalnych instytucjach wiedzy religijnej⁵⁴. Stwierdza również ono, iż przyszłym diakonom wspomnianą formację winny częściowo zapewnić kościelne instytucje formacyjne dla świeckich i dla kleru. W takim jednak przypadku jest konieczne zorganizowanie dla nich dodatkowych spotkań, mających na celu pogłębienie aspektów dotyczących rozeznania powołania do diakonatu, natury sakramentu święceń, teologii i duchowości posługi diakańskiej, liturgiki oraz sakramentologii⁵⁵.

---

formación de los diáconos, n. 46; *The Permanent Diaconate: National Directory and Norms*, n. 52.1; *Nuolatinių diakonų lietuvoje ugdymo*, n. 80; *Wytyczne dotyczące formacji, życia i służby*, n. 55; *Rahmenordnung zur Ausbildung und verpflichtenden Weiterbildung für den Ständigen*, n. 1; J. S. MARTINS, *Norme fondamentali per la formazione*, s. 51-52; I. SCHINELLA, *La dimensione intellettuale nella formazione diaconale*, „Seminarium” 48 (2008) 4, s. 857.

⁵¹ *I diaconi permanenti nella Chiesa*, n. 32.

⁵² *Normas Básicas para la formación de los Diáconos*, n. 46.

⁵³ Tamże, n. 48.

⁵⁴ *Le diaconat permanent*, n. 32.

⁵⁵ Tamże: „Une partie de la formation peut être assurée par les instituts de formation pour laïcs ou clercs. Dans ce cas, il est nécessaire de prévoir des rencontres de formation spécifiques pour intégrer, dans une perspective diaconale, les enseignements reçus et pour approfondir les aspects concernant plus directement la formation au diaconat, par exemple, compréhension sacramentelle et missionnaire de l'Église, étude approfondie des ministères ordonnés, théologie et spiritualité du service évangélique, homélie, célébration liturgique, ordination diaconale et mariage, liturgie des heures, sacrements présidés par le diacre”.

W Szkocji kandydaci do diakonatu odbywają czteroletnią formację intelektualną w „Maryvale Institute”. Część przewidzianych wykładów wysłuchują bezpośrednio we wspomnianym Instytucie, a w części z nich uczestniczą za pośrednictwem internetu. Pod koniec każdego roku akademickiego zdają oni egzaminy z poszczególnych przedmiotów⁵⁶.

W Irlandii formacja intelektualna kandydatów do diakonatu jest powierzona specjalnie utworzonym do tego celu szkołom. Zaleca się, aby w wykładach przedmiotów objętych programem nauczania były uwzględnione nie tylko aspekty doktrynalne, ale również duchowe i duszpasterskie⁵⁷. Kandydaci, pod koniec każdego roku akademickiego, są zobowiązani do złożenia egzaminów z przedmiotów fundamentalnych, a pod koniec trzyletniego okresów studiów muszą złożyć egzamin końcowy z całości⁵⁸.

Na Kostaryce formację kandydatom do diakonatu gwarantuje miejscowy Uniwersytet Katolicki. Inną możliwością jest uczestnictwo, za zgodą dyrektora formacji i pod kierunkiem opiekuna, w kursach na odległość organizowanych przez Kostarykański Instytut Teologii Pastoralnej⁵⁹.

W Republice Czeskiej formacja intelektualna kandydatów do diakonatu ma miejsce na katolickich wydziałach teologicznych na kierunku teologii albo zakłada ukończenie studiów o porównywalnym programie. Kandydat powinien zdobyć co najmniej stopień bakałarza. Przyszły diakon, który będzie zatrudniony w instytucji kościelnej, powinien ukończyć studium magisterskie⁶⁰.

W Stanach Zjednoczonych formację intelektualną przyszłym diakonom zapewniają katolickie kolegia, szkoły teologiczne, uniwersytety oraz w wyjątkowych sytuacjach seminaria duchowne diecezjalne i zakonne⁶¹. Ponadto kandydaci mogą nabyć wspomnianą formację przez uczestnictwo w kursach na odległość⁶².

W Austrii kandydaci do diakonatu odbywają formację intelektualną na poziomie akademickim na uniwersytetach, w akademiach nauk religijno-pedagogicznych oraz w Instytutach teologicznych lub wiedzy religijnej. Kandydaci, którzy nie otrzymują stopni naukowych, są zobowiązani do uczestnictwa w kursach teologicznych, nie wykluczając tych organizowanych na odległość⁶³.

⁵⁶ *Norms for the Formation of Permanent*, n. 5.4 i Appendix 2, s. 42.

⁵⁷ *The Permanent Diaconate: National Director*, n. 52.1.

⁵⁸ Tamże, n. 55.

⁵⁹ *Normas básicas para la formación de los diáconos permanentes*, n. 47.

⁶⁰ *Wytyczne dotyczące formacji*, n. 55.

⁶¹ *National Directory for the Formation, Ministry*, n. 261.

⁶² Tamże, n. 262-264.

⁶³ *Rahmenordnung für den Ständigen*, n. 5.3.3; *Rahmenordnung zur Ausbildung und verpflichtenden Weiterbildung*, n. 1.

3. Formacja duszpasterska

Formacja duszpasterska kandydatów do diakonatu ma na celu coraz pełniejsze ich utożsamianie z diakonią Chrystusa⁶⁴. Powinna ona zagwarantować „zdobycie podstaw, metod i efektywnych zdolności, dotyczących pełnienia służby diakonńskiej według potrójnego połączenia słowa, sakramentu i miłości oraz uzyskania postawy pełnej jedności i serdecznej współpracy z biskupem, prezbiterami, zakonnikami i świeckimi, w zgodzie z założeniami programu duszpasterskiego diecezji”⁶⁵. Ponadto winna pomagać przyszłym diakonom w pogłębianiu motywacji duszpasterskich, choćby dlatego, że każdy kandydat będzie musiał wykluczyć „pokusę sprowadzenia swojej misji do wymiarów jakiegoś jedynie czasowego projektu; swoich zadań do wymiaru antropologicznego; zbawienia, którego Kościół jest zwiastunem i sakramentem, do dobra materialnego; swojego działania, zaniedbując każde zatroskanie duchowe i religijne, do inicjatyw porządku politycznego i społecznego”⁶⁶. Aby uniknąć tych niebezpieczeństw, konieczne jest, by podejmowanie przez kandydata do diakonatu działalności duszpasterskiej miało charakter efektywnego uczestniczenia w służbie biskupa, w wiernym naśladowaniu Chrystusa, Dobrego Pasterza szukającego zagubionej owcy, gotowego ofiarować samego siebie (por. J 10, 15. 17-18) „aby wszyscy mieli życie i mieli je w obfitości” (J 10, 10).

Według *Wytycznych dotyczących formacji diakonów stałych*, formacja duszpasterska ma być realizowana w ramach specyficznej dyscypliny teologicznej oraz praktyki duszpasterskiej⁶⁷. Formacja ta winna obejmować zatem aspekt teoretyczny i praktyczny. Takie założenie powinno stanowić punkt wyjścia przy ustalaniu różnych wymiarów formacyjnych, integrując je w jednolitej perspektywie powołania do diakonatu polegającego na byciu sakramentem Chrystusa Sługi Ojca⁶⁸.

⁶⁴ WDFDS, n. 85; por. także, *Normas básicas para la formación de los diáconos permanentes*, n. 48; *Directory for the Formation*, n. 3.49; *National Directory for the Formation*, n. 126; *Rahmenordnung für den Ständigen*, n. 5.3.4.

⁶⁵ *I diaconi permanenti nella Chiesa in Italia. Orientamenti e norme*, n. 34.

⁶⁶ PAULUS VI, *Adhortatio apostolica „Evangelii nuntiandi” de Evangelizatione in mundo huius temporis*, III, 32, AAS 68 (1976), s. 27: „[...] redigere eius munus ad limites alicuius negotii tantummodo temporalis; eius officia ad consilium ordinis anthropologici; salutem, cuius ipsa est nuntia, ad materialem prosperitatem; eius actionem ad incepta ordinis politici vel socialis, quavis cura spirituali et religiosa posthabita”.

⁶⁷ WDFDS, n. 85; por. także, *Directrices para o Diaconado Permanente. Formação*, n. 162; *Wytyczne dotyczące formacji*, n. 60; *Directory for the Formation of Permanent*, n. 3.48; *Nuolatinių diakonų lietuvoje ugdymo*, n. 83; *Wytyczne dotyczące formacji*, n. 56; *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent*, n. 130; M. PRESCIUTTI – A. FARNETI, *La formazione, „Orientamenti Pastoral”* 7 (2005), s. 175-176; Ó. A. ÁLVAREZ ZEA, *Formación de los candidatos*, s. 132-133.

⁶⁸ WDFDS, n. 85.

3. 1. Aspekt teoretyczny

Aspekt teoretyczny formacji duszpasterskiej przyszłych diakonów jest realizowany przez odpowiednie nauczanie teologii pastoralnej. Jest ona określana jako „naukowa refleksja o codziennym wzrastaniu Kościoła w mocy Ducha Świętego, w kontekście historii; a więc o Kościele jako «powszechnym sakramencie zbawienia», jako znaku i żywym narzędziu zbawienia Jezusa Chrystusa, działającym przez słowo, sakramenty i posługę miłości”⁶⁹.

Refleksja ta obejmuje trzy etapy:

- analizę danych socjologicznych ukazujących obecną sytuację społeczno-kulturową i kościelną wspólnot chrześcijańskich;
- ukazanie tych aspektów sytuacji, które orędzie ewangeliczne i światło wiary mogą rozjaśnić i krytycznie ocenić;
- wydobycie z orędzia ewangelicznego i depozytu wiary elementów zdolnych przeobrazić sytuacje ludzi zgodnie ze zbawczą wolą Boga.

Chodzi zatem o refleksję analityczno-krytyczną nad rozwojem działalności duszpasterskiej Kościoła i działania chrześcijanina w różnych kontekstach społeczno-kulturowych naszych czasów, w celu ukazania jego autentyczności i skuteczności, aspektów pozytywnych, problematycznych i negatywnych. Refleksja ta usiłuje także ukazać środki do uczynienia kościelnego działania duszpasterskiego bardziej skutecznym i lepiej odpowiadającym duchowi czasów⁷⁰.

Kongregacja Edukacji Katolickiej, mówiąc o nauczaniu teologii pastoralnej, zaleca zwrócenie szczególnej uwagę na pewne dziedziny właściwe dla diakonatu. Zalicza do nich:

- praktyki liturgiczne, a więc sprawowanie sakramentów i sakramentaliów oraz posługę przy ołtarzu;
- przepowiadanie Słowa Bożego w takich kontekstach posługi, jak: kerygmat, katecheza, przygotowanie do przyjęcia sakramentów, homilia;
- zaangażowanie Kościoła we wprowadzanie w życie sprawiedliwości społecznej i realizację dzieł miłosierdzia;
- życie wspólnoty, a zwłaszcza animacja rodzin, różnych wspólnot, grup i ruchów⁷¹.

Poza tym, nauczanie teologii pastoralnej – zdaniem wspomnianej Kongregacji – winno być uzupełnione przez studium niektórych nauk praktycznych. Należy zaliczyć do nich zwłaszcza psychologię, pedagogikę katechetyczną, homiletykę, śpiew kościelny, administrację kościelną, informatykę⁷². Są one niezwykle użyteczne dla przyszłych diakonów, albowiem pozwalają lepiej poznać potrzeby osobiste,

⁶⁹ PDV V, 57, AAS 84 (1992), s. 758: „[...] docta esse debet consideratio Ecclesiae, prout cotidie per Spiritum vim intra historiam aedificatur; Ecclesiae itaque prout est «universale salutis sacramentum», prout est signum et vivum instrumentum salutis in Christo Iesu, in Verbo, in Sacramento, in Caritatis ministerio”, *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, s. 497; WDFDS, n. 86.

⁷⁰ R. SELEJDAK, *Stawać się kapłanem*, s. 64; tenże, *Tożsamość, duchowość, formacja*, s. 86; A. FAVALE, *La formazione iniziale dei candidati al presbiterato*, Roma 1995, s. 97.

⁷¹ WDFDS, n. 86; por. także, *I diaconi permanenti nella chiesa in Italia. Orientamenti e norme*, dok. cyt., n. 34; A. MONTAN, *La formazione e il ministero del diacono permanente*, s. 24.

⁷² WDFDS, n. 86.

społeczne i religijne ludzi, złożoność środowisk apostołatu, środki pedagogiczne i metodologiczne niezbędne w duszpasterstwie. Dyscypliny te powinny być jednakże uważane za pomocnicze w tym znaczeniu, że dotyczą aspektu ludzkiego fenomenu religii, podczas gdy on składa się głównie z elementów nadprzyrodzonych, wykraczających poza obszar poszukiwań nauk humanistycznych⁷³.

Osiągnięcia różnych dyscyplin teologicznych i humanistycznych, opracowane z rygiorem naukowym i właściwie między sobą skoordynowane, umożliwiają przyszłym diakonom odpowiednią formację intelektualną, która pozwoli im przygotować się do przyszłej posługi diakańskiej, bazującej na autentycznej wizji teologicznej i wyrażonej językiem zrozumiałym ludziom współczesnej epoki.

3. 2. Aspekt praktyczny

Formacja duszpasterska, aby była pełna, musi gwarantować kandydatom do diakonatu, oprócz nauczania teologii pastoralnej, również różnego typu praktyki duszpasterskie. Są one czynnikiem niezbędnym w kształtowaniu odpowiedniego zaangażowania przyszłych diakonów. Stałym elementem takich praktyk powinien być kontakt z Pismem Świętym i liturgią oraz umiejętne rozpoznawanie sytuacji społecznej i religijnej danego terytorium. Dlatego ważne jest, aby od samego początku przebiegu formacji było przewidziane „właściwe ukierunkowanie praktyk duszpasterskich, zmierzających do rozwinięcia, weryfikacji i oceny rzeczywistych możliwości przyszłych diakonów”⁷⁴.

Kandydaci przygotowujący się do przyjęcia święceń diakonatu winni przede wszystkim wykonywać odpowiednie i konkretne zadania związane z otrzymanymi posługami lektoratu i akolitu, odnoszącymi się do służby przy księdze – czyli słowie Bożym i przy ołtarzu – Sakramencie Ciała i Krwi Pańskiej, a w konsekwencji sakramentowi miłości. Stanowią one bowiem prawdziwe skarby, strzeżone przez Kościół, a które Kościół jest winien ludzkości⁷⁵.

Ponadto powinni oni być włączeni w prowadzenie katechez dla dzieci i młodzieży, konferencje dla narzeczonych, we współpracę z Caritas i z parafialną radą duszpasterską. Przez te działalności kandydaci będą rozwijali umiejętność harmonijnego współdziałania z różnymi osobami, zaangażowanymi w rozmaitych sektorach duszpasterstwa parafialnego.

Przyszłym diakonom należy też pomóc w dogłębnym uświadomieniu sobie ich tożsamości misyjnej i przygotowaniu się poprzez różne praktyki do podjęcia głoszenia Ewangelii niechrześcijanom, szczególnie tym, którzy przynależą do ich wspólnoty⁷⁶.

⁷³ R. SELEJDAK, *Stawać się kapłanem*, s. 64; tenże, *Tożsamość, duchowość, formacja*, s. 87; A. FAVALE, *La formazione iniziale*, s. 97.

⁷⁴ *I diaconi permanenti nella Chiesa*, n. 35; *Normas Básicas para la formación de los Diaconos permanentes*, n. 50; *Norms for the Formation of Permanent*, n. 5.14; *The Permanent Diaconate: National Directory*, n. 52.2; *National Directory for the Formation, Ministry*, n. 197.

⁷⁵ PAULUS VI, *Motu proprio „Ministeria quaedam”*, V-VI, AAS 64 (1972), s. 532-533.

⁷⁶ *Directory for the Formation of Permanent*, n. 3.49: „Future deacons should be helped to be «strongly aware of their missionary identity and prepared to undertake the proclamation of the truth also to non-Christians, particularly those belonging to their own people» (R 88)”; por. także, *National Directory for the Formation, Ministry, and Life of Permanent*, n. 132.

Wreszcie kandydatów do diakonatu winno się wprowadzać w wypełnianie różnego typu działań charytatywnych. To właśnie one mają mieć charakter priorytetowy w ich przyszłej posłudze duszpasterskiej⁷⁷.

Praktyki duszpasterskie umożliwią też kandydatom praktyczne zastosowanie wiedzy zdobywanej przez studium i zweryfikują ich kompetencję pastoralną. Stąd obowiązkiem odpowiedzialnych za formację jest odpowiednie wprowadzenie kandydatów we wspomniane praktyki. Zaleca się, aby były one dobierane z wielką roztropnością, dozowane stopniowo, zróżnicowane i poddawane systematycznej weryfikacji⁷⁸.

Należy również podkreślić, iż inicjatywy i posługi duszpasterskie nie mogą się odbywać kosztem pracy zawodowej albo dobrej atmosfery w rodzinie⁷⁹.

Uprzywilejowanym miejscem pełnienia przez kandydatów do diakonatu praktyk duszpasterskich winna być na pierwszym miejscu parafia, z której pochodzą i w której będą pełnili posługę duszpasterską w ścisłej współpracy z proboszczem oraz wszystkimi zaangażowanymi w duszpasterstwie parafialnym.

Przyszłym diakonom należy też zapewnić możliwość „okresowej wymiany doświadczeń z diakonami w pełni zaangażowanymi w posłudze”⁸⁰. Taka wymiana może być niezwykle pomocna w weryfikacji napotkanych problemów duszpasterskich, w proponowaniu rozwiązań w świetle wiary i wymagań duszpasterstwa, w ukazywaniu priorytetów duszpasterskich i środków do zastosowania oraz we właściwym docenieniu nabytej wiedzy teoretycznej.

Ponadto rzetelna analiza praktyk duszpasterskich pozwoli kandydatom do diakonatu na lepsze zrozumienie prawdy, iż zasadniczym środkiem ewangelizacji jest świadectwo życia autentycznie chrześcijańskiego, zakorzenionego głęboko we wspólnocie z Bogiem, a zarazem w nieograniczonym zapale ducha poświęcenia się dla innych,

⁷⁷ *Norms for the Formation of Permanent*, n. 5.18: „At the heart of the deacon’s pastoral ministry is the sign he gives of the charity of the Church in the name of the bishop. Accordingly the pastoral formation of the deacon will prepare him for the service of those who are most in need, even if their neediness is not always of the material kind. Jesus himself identified some of those who are most in need when, in the words of the prophet Isaiah, he began to proclaim the kingdom of God and announce the Good News: «The Spirit of the Lord has been given to me, for he has anointed me. He has sent me to bring the good news to the poor, to proclaim liberty to captives and to the blind new sight, to set the downtrodden free, to proclaim the Lord’s year of favour». Also of special concern to the deacon in view of the ministry he exercises in the name of the Church are those in need identified by our Lord in his description of the last judgement”.

⁷⁸ WDFDS, n. 87; por. także, *Directory for the Formation of Permanent*, n. 3.48; *Wytyczne dotyczące formacji, życia*, n. 56; *National Directory for the Formation, Ministry*, n. 132 i 219; L. M. PIGNATIELLO, *Formazione e collocazione pastorale dei diaconi*, „Il diaconato in Italia” 75 (1989), s. 94; R. SELEJDAŁ, *Tożsamość, duchowość, formacja*, s. 88; G. MARINO, *Formazione diaconale*, „Il diaconato in Italia” 128 (2004), s. 35; J. DURÁN Y DURÁN, *Jüngerschaft und solidarische Pastoral*, „Diaconia XP” 42 (2007) 1, s. 17; A. MONTAN, *La formazione e il ministero del diacono permanente nei documenti del Magistero dal Concilio Vaticano II ad oggi*, s. 25; J. S. MARTINS, *Norme fondamentali per la formazione dei diaconi*, s. 52; E. CHIZZONITI, *Il diaconato permanente*, s. 50; Ó. A. ÁLVAREZ ZEA, *Formación de los candidatos al diaconado permanente*, s. 134.

⁷⁹ *Le diaconat permanent. Normes pour la formation*, dok. cyt., n. 34.

⁸⁰ WDFDS, n. 87.

mając na uwadze fakt, że „człowiek naszych czasów chętniej słucha świadków, aniżeli nauczycieli; a jeśli słucha nauczycieli, to dlatego, że są świadkami”⁸¹.

Zakończenie

Podsumowując, należy zauważyć, iż formacja intelektualna i duszpasterska stanowią dwa zasadnicze wymiary integralnej formacji przyszłych diakonów stałych. Są one ze sobą ściśle powiązane i wzajemnie się uzupełniają. Programy formacji intelektualnej i duszpasterskiej zawarte są w narodowych *Rationes institutionis diaconorum permanentium*, opracowanych przez Konferencje Biskupie poszczególnych krajów i zatwierdzonych przez Kongregację Edukacji Katolickiej. Program formacji intelektualnej musi uwzględniać wszystkie dyscypliny wchodzące w skład nauk kościelnych i ściśle z nimi związanych. Na profesorach, zwłaszcza przedmiotów teologicznych, ciąży nie tylko odpowiedzialność przekazania kandydatom do diakonatu stałego solidnej i kompletnej wiedzy teologicznej, ale i ukazanie ścisłej więzi między teologią a życiem duchowym i posługą diakańską. Formacja duszpasterska zaś sprowadza się do teoretycznego i praktycznego przygotowania kandydatów do podjęcia zadań duszpasterskich wśród Ludu Bożego.

Dimensione intellettuale e pastorale della Formazione dei Diaconi permanenti RIASSUNTO

L'articolo è dedicato alla presentazione delle due dimensioni fondamentali della formazione integrale dei futuri diaconi permanenti, cioè quella intellettuale e pastorale. Il veloce cambiamento delle condizioni nelle quali si svolge il ministero diaconale, i cambi sociali e culturali, lo sviluppo delle scienze ecclesiastiche e laicali, lo sviluppo della vita cristiana nelle diverse tappe dell'esistenza esigono dai diaconi una solida formazione. Essa costituisce una condizione essenziale dalla quale dipende la fruttuosità del diaconato permanente ripristinato. Perciò ha un'importanza molto significativa. Dimensioni intellettuale e pastorale della formazione dei candidati al diaconato permanente sono strettamente legate tra di loro e si completano reciprocamente. I programmi della suddetta formazione sono contenute nelle „*Rationes institutionis diaconorum permanentium*” nazionali, elaborate dalle Conferenze Episcopali. La formazione intellettuale deve abbracciare tutte le discipline che fanno parte delle scienze ecclesiastiche e quelle legate con loro. Invece la formazione pastorale deve offrire l'aspetto teorico e pratico del ministero dei futuri diaconi affinché possano realizzare efficacemente i compiti pastorali tra il Popolo di Dio.

⁸¹ PAULUS VI, *Adhortatio apostolica „Evangelii nuntiandi”*, IV, 41, AAS 68 (1976), s. 31: „[...] homo nostrae huius aetatis libentius testes quam magistros audit; quodsi suas hisce praebet aures, ita facit, quoniam testes sunt”.